

Un sfert de veac de revenire la normalitate lingvistică în Republica Moldova

Valeriu Matei
31 August 2014

**Excelență, domnule Președinte al Republicii Moldova,
Stimate domnule Președinte al Academiei de Științe a Moldovei,
Onorați membri ai Academiei,
Doamnelor și domnilor parlamentari, miniștri,
Excelențe, doamnelor și domnilor reprezentanți ai corpului diplomatic,
Dragi prieteni,**

Permiteti-mi, în primul rând, să vă adresez tuturor felicitări cu prilejul Zilei Limbii Române și a împlinirii unui sfert de veac de la legiferarea limbii române ca limbă oficială în Republica Moldova și de la revenirea acesteia la alfabetul latin. În al doilea rând, să-mi exprim gratitudinea pentru prilejul ce mi s-a oferit să vorbesc despre un eveniment care a marcat profund istoria și spiritualitatea națională din ultimele decenii și a pus începutul unei perioade a revenirii la normalitate lingvistică și culturală în acest spațiu vitregit de istorie.

Căutând modalitatea adecvată de abordare a acestui subiect și de omagiere a celor ce au contribuit la succesul mișcării de eliberare națională declanșată la finele anilor '80 ai secolului trecut, mi-a revenit în memorie un gând al filosofului Martin Heidegger: “Abia când ne întoarcem gândind asupra deja gânditului, suntem folositori pentru ceea ce este încă de gândit”, idee ce ne reamintește de versurile din nemuritoarea “Glosă” eminesciană: “Viitorul și trecutul/ sunt a filei două fețe/ vede-n capăt începutul / cine știe să le-nvețe”.

Voi încerca, așadar, să rememorez nu doar evenimentele din anii 1987- 1989, care au precedat evenimentul de la 31 August 1989, ci și întreaga mișcare de rezistență anticomunistă și antitotalitară din perioada ocupației sovietice. Totodată, vă voi îndemna să ne îndreptăm gândurile spre viitorul imediat, când complexitatea problemelor ce își asteaptă soluționare implică și factorul de conștiință civică și națională, ce are drept temelie dragostea față de limba maternă, atașamentul sincer la valorile culturii naționale.

Vicisitudinile istoriei au făcut ca teritoriul nostru național (flancat la vest de valea Tisei și la est de cea a Nistrului, de frontierele Maramureșului istoric la nord și de Marea Neagră la sud) să fie încorsetat, începând cu finele veacului al XVIII-lea, de trei imperii în expansiune, ceea ce s-a soldat cu ocuparea și scindarea statelor românești.

Deosebit de crunt a fost regimul pe care Moldova de la răsărit de Prut a trebuit să-l suporte după fatidicul an 1812, când acest teritoriu a fost ocupat și anexat de imperiul rus. Nu mă voi referi la acea perioadă de 106 ani de ocupație rusească țaristă, fiindcă acum doi ani, în chiar această sală a Academiei s-a desfășurat una dintre cele mai reprezentative conferințe științifice consacrate anului 1812 și efectelor ocupației țariste, eveniment la organizarea căruia au contribuit Academia de Științe din Moldova, Academia Română și ICR *Mihai Eminescu*.

Remarc doar faptul că în perioada ocupației țariste persecutarea limbii române, scoaterea ei din uzul public, din instituțiile de cultură și învățământ, din lăcașele de cult, a fost un element de bază al politicii de rusificare și neantizare a românilor moldoveni. Atunci conaționali noștri au trecut cea dintâi probă de foc a trăinicieii naționale. Au rezistat și au știut să-și urmeze elitele în anul de grație 1918.

Revenirii la normalitatea unei vieți economice, sociale și naționale în cei 22 de ani ai perioadei interbelice, le-au urmat cumplitele evenimente începute odată cu ocupația sovietică din 28 iunie 1940.

Pentru a defini cu exactitate tabloul îngrozitor al nimicirii populației Basarabiei și politica diabolică, specifică în materie de deznaționalizare și asimilare, pe care autoritățile sovietice de

ocupație le-au desfășurat față de populația românească majoritară, termenul *genocid*, utilizat în raport cu asemenea fenomene, trebuie completat cu un altul – *etnocid*, care are sensul de nimicire fizică și morală a populației și, în primul rând, a intelectualității ca purtătoare de conștiință civică și națională, cultivare a urii față de propria națiune, interzicere a istoriei și a culturii naționale, promovare a politicii aberante de creare a unei noi națiuni și a unei noi limbi. Realizând acest proiect diabolic, regimul comunist de ocupație a ținut cont de așa-zisele greșeli ale țarismului în materie de asimilare și deznaționalizare în Basarabia, proporțiile genocidului și ale etnocidului fiind dezastruoase în raport cu numărul total al populației: peste 850 de mii de oameni supuși represaliilor directe și alte peste 500mii de oameni trimiși la munci forțate în diverse regiuni ale imperiului, dintr-un total de 2,4 – 2,5 mln. de locuitori câți rămaseră la 28 iunie 1940 sau la finele lui august 1944.

Acțiunile de substituire a identității românilor basarabeni au fost permanente și deosebit de dure. Acestea vizau distrugerea limbii, literaturii, spiritualității și a credinței, afectând grav „axele creșterii organice” a culturii românilor basarabeni, regimul de ocupație înlocuindu-le cu „planul conștient” al unor construcții pe cât de artificiale, pe atât de nocive, antiomane. A urmat și pierderea unității stilistice în cultură, sau cum menționa Lucian Blaga, impunerea unui „amestec haotic de stiluri” străine firii culturii noastre, în care rolul de ax definitoriu îl aveau preceptele ideologice, atât cele generale comuniste, cât și cele menite să justifice implementarea unui “proiect” diabolic unic în chiar cuprinsul imperiului sovietic – crearea artificială a „unui întreg din parte”, a unui nou ”etnos”, denumit “*națiune sovietică moldovenească*”. Noua „comunitate istorică” trebuia încropită prin colonizarea masivă a acestui ținut cu “cetățeni sovietici” aduși în locul sutelor de mii de țărani și intelectuali basarabeni deportați în Siberia, masacrați în beciurile NKVD-ului sau în lagărele staliniste, prin interzicerea valorilor culturale și spirituale proprii, impunerea unei alte conștiințe naționale și civice, crearea și propulsarea unor pseudovalori în ceea ce se voia a fi artă, literatură, sau, în general, cultură, acțiune în care s-au încadrat “plenar” atât noua clasă a “inteligenței” creată de regim, cât și unii intelectuali afirmați în perioada interbelică și convertiți la preceptele ideologice ale regimului comunist de import. Aceste cohorte de slugi ale partidului comunist trebuiau să impună prin toate mijloacele concepția *moldovenismului sovietic*, bazată pe falsificarea istoriei noastre, condamnarea trecutului „burghez”, transformarea graiului moldovenesc în „limbă moldovenească”, fabricarea unor dicționare (“cuvântelnice”) artificiale și impunerea acestora ca normă lingvistică, scoaterea din circuit sau falsificarea operelor clasicilor literaturii române, distrugerea tradițiilor populare autentice și înlocuirea acestora cu „tradițiile omului nou”, *homo sovieticus*, impunerea prin școală, biserică, acțiuni de propagandă a miturilor istorice și etnoculturale ale Imperiului Rus și ale celui sovietic referitoare la români și la România, la rolul mesianic al imperiului de la răsărit în „salvarea” popoarelor balcanice și europene de „jugul” otoman, în perioada modernă, și de cel fascist în perioada contemporană. Lupta politică a românilor moldoveni de la răsărit de Prut cu autoritățile sovietice de ocupație trebuia transformată treptat într-un conflict identitar dintre români” și „moldoveni”, unirea Basarabiei cu Patria – mamă România la 27 martie 1918 trebuia prezentată ca „ocupație română”, iar actele de ocupație sovietică din 1940 și 1944 trebuiau prezentate ca „eliberare”. Despre cârdășia sovieto-nazistă din 1939 – 1940 și conlucrarea dintre Hitler și Stalin la distrugerea Poloniei, ocuparea Estoniei, Letoniei și Lituaniei și la dezmembrarea Finlandei și României nu trebuia să se amintească vreodată. Preceptele *moldovenismului sovietic* nu admiteau existența în teritoriile românești ocupate a unei intelectualități de formație românească purtătoare a conștiinței civice și naționale, deaceia acțiunea cea mai urgentă, în viziunea ocupanților sovietici, era lichidarea tuturor celor care se puteau opune acestor planuri diabolice.

Astfel, cea dintâi a fost lichidată intelectualitatea: învățătorii și profesorii, preoții și medicii, ziariștii și scriitorii, precum și membrii partidelor democratice, care n-au reușit să se refugieze peste Prut. Arestați și torturați de NKVD, intelectualii basarabeni sau au dispărut fără urmă (cadavrele a peste o mie de intelectuali au fost descoperite în iulie 1941 în gropile comune din Chișinău și de la marginea orașului), sau au fost duși în GULAG. Au urmat represaliile

asupra țăranilor înstăriți, meșteșugarilor, studenților și liceenilor.

Schimbarea structurii etnice a teritoriilor ocupate, diminuarea elementului românesc era scopul urmărit de conducerea imperială prin aplicarea acestor metode diabolice: execuții fizice, foamete organizată, deportări în masă, deznaționalizare forțată, colonizare, distrugerea instituțiilor de cultură și a celor de învățământ, a bibliotecilor publice și private, a structurilor societății civile. Sovieticii urmăreau continuarea politicii naționale, lingvistice și culturale impuse, la sfârșitul anilor '30 ai secolului XX în Transnistria, în RASS Moldovenească. În acest scop din RASSM au fost transferate în RSSM toate instituțiile și cadrele care aveau experiența organizării represaliilor din anii '30, a depistării dușmanilor poporului și a reprimării acestora.

Vorbind de represaliile comuniste trebuie să-i amintim, în primul rând, pe scriitorii, artiștii, savanții care în perioada interbelică au întreținut tumultoasa viață culturală, științifică și literară a Basarabiei și care, neconformându-se cerințelor ideologice ale regimului de ocupație au fost supuși represaliilor.

În chiar prima zi a ocupației - 28 iunie 1940 dispare fără urmă Elena Dobroșinschi-Malai, secretar al Societății Scriitorilor și Publiciștilor Basarabeni, autoare a patru cărți de versuri și a unui volum de nuvele, poetă care de la debutul ei în chiar anul unirii - 1918, s-a bucurat de o bună receptare critică, fiind considerată o Elena Farago a Basarabiei. ”

În 1941 este exterminat de securitatea sovietică talentatul poet și prozator de numai 33 de ani, Ioan Sulacov, autor a trei romane – *Însemnările unui flămând* (1937), *Studentul din Bugeac* (1938) și *Fiul poporului* (1939). În cumplitul an 1940 – 1941 sunt arestați și exilați în Siberia poetul Nicolae Costenco, redactor al revistei *Viața Basarabiei*, poetul și dramaturgul Gheorghe A. Rusu, prozatorul Mihail Curicheru, criticul și istoricul literar Emil Gane, poetul și traducătorul Alexandru Terziman, poetul Al.Cezar Stoica. Doar doi dintre aceștia - Nicolae Costenco, și Emil Gane au supraviețuit, revenind în Basarabia după mulți ani de GULAG. În beciurile sediului NKVD din Chișinău, str. Livezilor, sunt torturați și uciși peste 500 de intelectuali, alte câteva sute de oameni sunt lichidate în barăcile de la marginea orașului (actuala str. Miorița).

Și primul val de represalii și deportări ale populației din Basarabia și nordul Bucovinei spre regiunile nordice ale imperiului sovietic începe în chiar ziua ocupației - 28 iunie 1940, pentru ca în prima săptămână, între 28 iunie și 4 iulie 1940, doar în câteva localități - Chișinău, Cernăuți, Bălți, Cetatea Albă - să fie arestate 1122 persoane, iar alte câteva sute să dispară fără urmă, așa cum dispăruse și poeta Elena Dobroșinschi-Malai. Printre cei dispăruți erau și doi foști deputați în *Sfatul Țării* - Panteleimon Sinadino și Teodor Uncu. În primele două luni de ocupație, iulie – august 1940, sunt arestați, torturați și apoi exterminați în GULAG alți unsprezece foști deputați în *Sfatul Țării*.

Spre sfârșitul anului 1940 doar în închisorile Basarabiei își așteptau sentința 2624 persoane, iar în iunie 1941 numărul întemnițaților era de 3951 persoane.

Arhivele deschise recent dezvăluie noi și noi crime: în perioada 28 iunie 1940 – iulie 1941 tribunalele militare sovietice au condamnat la moarte 5485 persoane din Basarabia. În noaptea de 12 spre 13 iunie 1941 călăii sovietici arestează fără nici un temei 5 479 persoane și deportează în Siberia alți 24 360 oameni nevinovați, din care majoritatea o formau femeile și copiii. Spre exemplu, din 5787 persoane deportate în regiunea Novosibirsk, 2532 erau femei și 1958 – copii.

Doinele de jale se înalță și azi peste câmpiile și colinele de la Fântâna Albă, ținutul Herța, unde la 1 aprilie 1941 sovieticii au săvârșit una din cele mai odioase crime dintre cele comise în teritoriile românești ocupate. Știind de dorința românilor din mai multe localități din nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța de a se refugia în România, autoritățile sovietice de ocupație au anunțat că vor permite trecerea frontierei pentru toți doritorii de a pleca în România la 1 aprilie 1941 în preajma satului Fântâna Albă. Peste 15 mii de români, maturi și copii, de pe valea Siretului, au pornit în zorii zilei spre graniță, cu odoare bisericesti în mâini. Călăii sovietici i-au mitraliat în câmp deschis. Aproximativ 7 000 de oameni au fost uciși, cei răniți

au fost hăcuți cu baionetele, apoi au fost aruncați în 35 de gropi comune, unii încă vii, pământul asupra gropilor mișcându-se timp de două zile.

O altă metodă, camuflată, de efectuare a represaliilor a fost recrutarea forțată la muncă, prezentată opiniei publice drept „înrolări benevole”. Acest aspect tragic al istoriei noastre încă nu e suficient studiat de istorici, dar din datele incomplete ce le deținem, numărul celor care au avut de suferit de pe urma acestor campanii care s-au ținut lanț în perioada sovietică, depășește 500 mii de oameni.

Prima acțiune de acest fel a avut loc la 9 august 1940, când din localitățile rurale ale Basarabiei au fost duși cu forța 20 000 muncitori, majoritatea tineri. La 28 august 1940 Moscova îi cere din nou conducerii de la Chișinău să facă „recrutări suplimentare în județele RSS Moldovenești”. Și de această dată executarea n-a întârziat: în total în această a doua campanie au fost duși la munci forțate încă 40 500 tineri și tinere din satele basarabene. La 4 noiembrie 1940 conform hotărârii guvernului RSS Moldovenești încă 3 000 de tineri au fost duși forțat la șantierele de construcții din Rusia. Osemintele multor mii de tineri basarabeni au rămas să zacă din «steapa întinsă a... Ucrainei și până la polul nord”.

În total în primul an de ocupație sovietică (28 iunie 1940 – 9 iulie 1941), conform unor date preliminare, au fost supuse represaliilor circa 300 mii de oameni din Basarabia și nordul Bucovinei.

În aceste condiții rezistența față de regimul sovietic a fost o reacție firească a populației din teritoriile ocupate, această stare de spirit fiind reflectată și în unele cântece de jale apărute atunci: „Foicică foi de mure,/ Hai, ascunde-mă, pădure,/ Că sânt tânăr și fugar/ De când rusu' iar îi țar/ Și cu foc și sabie/ Dă prin Basarabie./ Ne ia pâinea de la gură/ Și calu' din arătură,/ Ne ia frații și ni-i duce/ În Siberii fără cruce./ Foicică foi de mure,/ Fă-mi o casă tu, pădure,/ Că-n a mea, la mine-n sat/ Întră rusu' nechemat/ Cu Stalin și cu satana,/ Vai de viața mea, sărmana.”

Mișcarea anticomunistă de rezistență a continuat pe toată perioada de ocupație, luând forme dintre cele mai diferite: organizații clandestine, ce au cuprins în primul an de ocupație și în anii posbelici zeci de localități ale Basarabiei: *Majadahonda* (1940 - 1941), *Organizația Națională din Basarabia "Arcașii lui Ștefan"* (1945 - 1947), *Organizația revoluționarilor din Basarabia* (1945 - 1949), *Partidul Libertății* (1949 - 1950), organizația *Sabia dreptății* (1949 - 1950), *Armata Neagră* (1946 - 1950), *Partidul Democrat Agrar* (1950 - 1953), *Uniunea Democratică a Libertății* (1951 – 1952), grupări țărănești de rezistență în anii 1946 – 1950, conform unor date preliminare peste 250, organizații și grupări clandestine ale intelectualității (*Frontul Național Patriotic*, 1968 – 1970; *gruparea istoricilor naționaliști* din anii 1982 – 1983 ș.a.), rezistența prin cultură (lupta pentru limba română 1951 – 1957, lupta pentru publicarea și editarea operelor clasicilor literaturii române în anii 1952 – 1960, lupta pentru revenirea la alfabetul latin - congresul scriitorilor moldoveni din 1965), acțiuni de protest contra reamplasării statuii lui Ștefan cel Mare (1964), a invadării Cehoslovaciei (1968), manifestările tineretului din iulie – august 1970, acțiuni individuale contra regimului de ocupație - Gheorghe Muruziuc (28 iunie 1966), Liliei Neagu și Asei Andruh (1 octombrie 1970), opoziția unor grupuri de studenți și profesori din anii '70 - '80, revolta scriitorilor față de conducerea comunistă a R.S.S.M. în perioada martie 1987 – aprilie 1990 ș.a.

În acțiunile de rezistență față de regimul sovietic abordarea chestiunilor identitare, apărarea și cultivarea limbii române, promovarea valorilor culturii și istoriei naționale, a tradițiilor și obiceiurilor strămoșești, au avut o importanță deosebită, aceste deziderate fiind prezente la toate etapele acestei mișcări.

În primul an de ocupație sovietică – 1940 – 1941, acțiunea de rezistență cea mai răsunătoare le-a aparținut unor elevi din Orhei, de la școala Pedagogică și de la Școala nr. 2, care au întemeiat organizația *Majadahonda*, scopul căreia era boicotarea și răsturnarea puterii sovietice de ocupație și reunirea Basarabiei cu România. 40 de elevi au fost arestați de organele NKVD fiind supuși timp de mai mult de patru luni interogatoriilor și torturilor bestiale, 25 fiind duși în Siberia, alți 15 fiind împușcați în ziua de 27 iunie 1941.

Drama celor care au apărut limba și cultura națională a continuat și în primul deceniu postbelic, după reinstaurarea în august 1944 a regimului sovietic de ocupație. În chiar prima zi a noii ocupații, 23 august 1944, dispăre fără urmă scriitoarea Iulia Dicescu-Siminel, președinta Societății Ortodoxe Naționale a femeilor române din Chișinău și județul Lăpușna și autoare a studiului *Cântecele moldovenești din Basarabia* (1933), volum, dedicat „marilor patrioți moldoveni, iubitului meu tată Pavel Dicescu și amicului lui, Gheorghe Gore”, și prefațat de Nicolae Iorga, care remarca „începutul bun, datorit unei Românce inimoase”.

Majoritatea poezilor și scriitorilor români din Basarabia țin cont de experiența anului 1940 și se refugiază peste Prut, dar în scurt timp regimul comunist e adus pe vârful baionetelor sovietice și instalat cu forța și în România, astfel că mulți dintre ei (Pan Halippa, Petru Stati, Boris Baidan, Dimitrie Iov, Sergiu Matei Nica, Al. Tambur, Andrei Ciurunga, Vasile Țepordei s.a.), sunt arestați, aruncați în temnițe sau dați pe mâna sovieticilor și deportați în Siberia. Marea majoritate a condeierilor au fost nevoiți să renunțe la scris, manuscrisele unora au fost confiscate și arse sau au fost pierdute. Perdeaua de plumb a neantului s-a așternut peste mulți dintre ei. Doar câțiva dintre scriitorii români din Basarabia au reușit să ia calea amară a exilului și să se realizeze în Occident (Eugen Coșeriu, Sergiu Grosu, Alexandru Lungu ș.a.).

Publicistul, poetul și tribunul Pan Halippa, unul dintre artizanii Unirii cu Țara la 27 martie 1918, liderul grupării literare de la revista *Viața Basarabiei*, deputat în Parlamentul României și ministru în mai multe guverne, este arestat la București în 1950 și întemnițat la Sighet, iar doi ani mai târziu este dat pe mâna sovieticilor care îl condamnă la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. În 1955, la doi ani după moartea lui Stalin, e readus în România și închis la Gherla până în 1957. Anii de refugiu și de temniță nu l-au frânt, autorul *Florilor de pârlăoagă* și a *Testamentului pentru urmași* fiind, până la sfârșitul vieții, în avangarda luptei pentru dezrobirea Basarabiei.

Suportă ani grei de temniță poetul, eseistul, criticul literar și traducătorul, Petru Stati, animatorul vieții literare și culturale a Bălțiului interbelic, autor care impunea un „moment aparte în poezia basarabeană și în cea română” (M.Cimpoi). Arestat la București în 1952, el este predat sovieticilor și revine în țară după 12 ani de tortură, chinuri și muncă silnică în Siberia, în 1964. Un destin tragic l-a avut poetul, traducătorul și publicistul Boris Baidan, realizatorul primei traduceri în limba română a *Cântecului despre oastea lui Igor*, monumentul cel mai important al literaturii ruse vechi, transpunere excelentă, apreciată de Lucian Blaga, Constantin Daicoviciu și Romulus Vuia. Arestat la București la finele anului 1947 de autoritățile sovietice el este condamnat «pentru trădare de patrie» la 10 ani de pușcărie, 5 ani de exil și 3 ani lipsire de drepturi cetățenești. Nu i se permite teîntoarcerea în România, în 1968 se stabilește la Chișinău dar nu mai poate reveni și la preocupările literare și științifice de altă dată, și după câțiva ani de muncă în calitate de muzeograf și corector la ziare, se sinucide la 8 mai 1984.

„Talentatul zugrav al vieții simple moldovenești” și „bunul cunoscător al sufletului și limbii române” – după aprecierea lui Mircea Străinul – poetul Dimitrie Iov, cel care alături de Gheorghe A.Rusu, Paul Vataman și Elena Dobroșinschi Malai menținuse la cotele cele mai înalte viața literară și culturală interbelică a ținutului Sorooca, este arestat în 1945, la Craiova. După 14 ani de detenție, autorului tulburătorului volum de versuri *Covor basarabean*, poetul „adâncurilor vulcanice ale ființei” (M.Cimpoi) se stinge din viață la 22 august 1959 în pușcăria de la Aiud.

În 1951 este arestat și încarcerat la Jilava și la Aiud, cel mai personal dintre tinerii poeți basarabeni, Sergiu Matei Nica, trimis apoi la muncă silnică la canalul Dunăre – Marea Neagră. Cel a cărui poezie are, după aprecierea lui Nichifor Crainuc, «un caracter de clocot turbure și de spontanietate de improvizație și trecere repede», nu mai este acceptat în viața literară, și, după eliberare, în 1955, lucrează doar ca muncitor necalificat. Moare, cu trei zile înainte de a împlini vârsta de 56 ani, la 17 august 1973, lăsând mai multe scrieri în manuscris: poezii, romanul *Țara lui Dragobete*, volumul de nuvele *Degetele moarte* și o carte de reportaje cu titlul *Pământ de graniță*.

În 1952 este arestat și întemnițat în Siberia scriitorul Alexandru Tambur, personalitate cu un destin zbuciumat și spectaculos, capăt de acuzare la proces fiind volumele sale ce demascau regimul comunist sovietic pe care îl cunoscuse în tinerețe – nuvelele *Alb și roșu*, *Bandiții*, *Osândiții la moarte*, *Povoljanca*, publicate în 1938 la Bălți, sub genericul *Povestiri din viața sovietică* și reunite apoi în volumul *Spre Golgota* (Bălți, 1939).

Pentru poemul *Salutarea noastră*, este arestat la 27 iunie 1944 și condamnat la ani grei de detenție poetul transnistrean Nicolae Țurcanu, iar scriitorul și preotul Vasile Țepordei, e arestat în 1949, la București, la comanda NKVD-iștilor, pentru articolele sale ce demascau bolșevismul și teroarea țaristă în Basarabia în anii 1812 – 1918.

Marele poet al rezistenței anticomuniste și antisovietice Andrei Ciurunga, care până în 1946 semna Robert Cahuleanu, fondatorul revistei *Cahulul literar*, este arestat în 1950 pentru volumele sale de versuri dedicate Basarabiei și este trimis la muncă forțată la canalul Dunăre – Marea Neagră (1950 – 1954). Regimul bolșevic nu-i putea ierta poeme precum *În țara lui Roș Împărat*: „În țara lui Roș Împărat/ Durerea se culcă cu trupul în pat,/ Durerea se suie cu sufletu-n cer.// Demult, un copil de dulgher/ A spus: - Să fugiți de păcat/ Și de țara lui Roș Împărat!..”, sau patriotismul ardent din *Cântec*: „Stăm în tranșee tupilați, mărunți,/ Și gând întreg ne miruie pe frunți:/ - Nu-i vis la care jertfa să nu suie,/ Cum România fără Nistru nu e!”. Având interdicție de semnătură, el continuă să scrie și în 1958 este identificat ca autor al versurilor *De la Canal*, aflate în circulație orală, e arestat și condamnat la 18 ani de muncă silnică. Va continua să scrie până la sfârșitul vieții, dar, din păcate, mare parte din arhiva sa e pierdută din ignoranța și nepăsarea celor care-i moștenec locuința sa din București.

În primul deceniu postbelic ideologii regimului impun în prim planul vieții literare din RSSM vechile dogme proletcultiste, staliniste despre «construcția socialistă», «ascuțirea luptei de clasă», «lipsa de conflict în societatea sovietică», «construcția națiunii sovietice moldovenești». Devin cronice aprigele campanii de demascare a «naționaliștilor», a adepților «mărginirii naționale», idealizării trecutului, a «spionilor imperialismului», a «românizatorilor limbii moldovenești» făurite în Transnistria. O dată în doi ani CC al PC (b) din Moldova, urmând exemplul PCUS ține plenare sau adunări consacrate limbii și literaturii. Deși obediența debutanților din perioada interbelică, convertiți la comunism, era de netăgăduit, aceștia nu se puteau nicicum adapta la «normele» impuse de «cuvântelnicele» transnistrene, devenite obligatorii pentru presă și literatură. Cu tot trecutul «ilegalist-comunist», suspiciunile colegilor transnistreni și ale conducerii comuniste planau asupra lor pentru simplul fapt că studiaseră în școli și universități românești. Astfel, deja în toamna anului 1944, Biroul CC al PC(b) din Moldova adoptă hotărârea *Despre activitatea Uniunii scriitorilor sovietici din Moldova*, iar în octombrie 1946, «inspirat de hotărârea CC al PCUS cu privire la revistele *Zvezda* (*Steaua*) și *Leningrad*, CC al PC (b) din Moldova convoacă la Chișinău o adunare a scriitorilor și oamenilor de artă cu genericul *Pentru calitatea ideinico-artistică a literaturii* în cadrul căreia liderii de partid și colegii de breaslă blamează «învrăjirea burgheză încă nedeșărădăcinată» în creația lui George Meniuc, Liviu Deleanu, Emilian Bucov și David Vetrov, precum și tendințele formaliste, «abstracționiste», decadente și cele de «idealizare a trecutului».

În 1948, înainte de convocarea unei noi reuniuni de partid în problemele literaturii, o nouă campanie e declanșată de transnistrenii Ion Canna, I. D. Ceban și V.Egorov printr-un articol apărut în oficiosul CC al PC (b) din Moldova *Sovetskaia Moldavia* (*Moldova Sovietică*). Ținta atacurilor sunt «naționaliștii»: «În zilele acestea naționaliștii româno-moldoveni îndeosebi înaintează activ pe frontul ideologic, răspândindu-și învrăjirea lor vătămătoare în literatura moldovenească și în limba literară». Cine erau aceștia și care erau păcatele lor? Bogdan Istru, care «Călătorind într-o republică frățească, ...n-a văzut acolo nici uzina de tractoare de la Harkov, nici colhozurile, nici Dneprogheșul, nici Donbasul, nici patosul construcției socialiste. El proslăvește doar o strămoșească ciutură a unei fântâni», Em. Bucov care în poezia sa *Autodafeul secolului*: “...a cântat obscuranțiștii, care ard pe rug lucrările geniale ale celor mai ilustre minți ale omenirii. Bucov cheamă deschis să fie transformate în cenușă creațiile îndrăznețe ale lui Goethe, Marx, Tolstoi și Beethoven”. E vizat în special poemul acestuia

Tobultoc, în care «tribunul ilegalist» a voit să ilustreze «lupta de clasă» în perioada țarismului: “Se pune întrebarea, cine este acest “neprieten înrăit” (al moldovenilor – n.n.), dacă haiducul Tobultoc a acționat în Basarabia în prima jumătate a secolului XIX și a fost executat la Chișinău în Piața germană în 1835. Atunci se împliniseră 23 de ani din ziua alipirii Basarabiei la Rusia. Turci, nemți, tătari, unguri, polonezi atunci nu mai erau pe-aici. Rezultă că, sub numele de “neprieten înrăit” autorul are în vedere poporul rus”. Concluzia autorilor suna ca o sentință: “În acest caz Bucov susține scornirile calomnioase ale imperialiștilor români și ale acoliților lor». Era 1948. Unde să fi fost «imperialiștii români»? Era vremea aberațiilor proletcultiste.

Nu e trecută cu vederea nici problema limbii literare: «Bucov susținea, că «exemplu pentru sintaxa moldovenească – este moldovanul, care n-a resimțit influența altor limbi». Se știe, că metodologia marxistă respinge teoria reacționară despre puritatea limbii. ...Em.Bucov... stă pe poziții dușmănoase, străine științei literare și lingvisticii marxiste și în creația lui reflectă ideologia burgheză».

A urmat o nouă hotărâre a biroului CC al PC (b) din Moldova *Despre starea literaturii artistice moldovenești și despre măsurile pentru îmbunătățirea ei* prin care soldaților literari ai partidului li se cerea o mai mare «pătrundere în esența construcției socialiste», «oglundirea rolului partidului, al lui Stalin, al poporului rus în eliberarea și refacerea economiei Moldovei», a «luptei de clasă» ș.a., urmată în 1952 de o altă hotărâre a aceluiași birou al CC-ului, *Cu privire la activitatea Uniunii Scriitorilor Sovietici din Moldova* în care sunt reluate aceleași indicații pentru breasla obedientă.

Cu toate criticile și atacurile la care au fost supuși, nici unul dintre protagoniștii acestor campanii n-a fost exilat sau deportat. Servilismul lor față de regim, fidelitatea cu care au aplicat în operele lor schemele ideologice rigide ale realismului socialist, a făcut ca unii dintre ei să dețină, în primul deceniu postbelic, importante funcții politice și administrative, participând la acțiunile de «construire a socialismului», a «omului nou» și a «națiunii sovietice moldovenești» nu doar cu condeiul.

Încercările oficialităților de a impune, în primii ani postbelici, ca normă literară «limbajul» proletcultist fixat în «*cuvântelnicele*» transnistrene din anii '30 au trezit dezbateri aprinse, care s-au încheiat abia în anii 1987 – 1989. În acea perioadă, însă, impactul unor asemenea decizii, politica cenzurii atotputernice de «arestare» a cuvintelor, care în opinia acestei instituții erau *românești* și nu *moldovenești*, a fost dezastruos pentru literatura de limbă română din Basarabia, afectându-i chiar și pe autorii școliți în perioada interbelică la universitățile românești. Cele mai aprigi dezbateri privind dezvoltarea „limbii moldovenești” s-au dat în cadrul a două sesiuni științifice organizate de Institutul de istorie, limbă și literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. în decembrie 1951 și în mai 1953. Nu s-a ajuns la o soluție definitivă, – varianta transnistreană a fost respinsă, dar nici normele limbii române literare n-au fost acceptate. E important, însă, că la sesiunea din 1953, după moartea lui Stalin, a fost luată în discuție problema valorificării moștenirii artistice și cea a editării operelor unor scriitori clasici români, originari din Moldova.

Aceste dezbateri lingvistice aveau loc pe fundalul celui de-al doilea val de represalii și deportări, în cadrul căruia vor avea de suferit circa 250 mii de oameni. Deja în august 1944 sunt reînființate structurile represive ale regimului totalitar bolșevic și de la Moscova i se ordonă NKVD-ului să identifice „elementele chiaburești cu stare de spirit antisovietic”, iar serviciilor de securitate să întocmească de urgență listele „chiaburilor, trădătorilor și complicilor ocupanților”.

Frica și teroarea s-au instalat din nou în toate localitățile Basarabiei, iar cântăreții de serviciu ai partidului scriau doar ode ale înfloririi și articole despre permanenta înăsprire a luptei de clasă, despre „apropierea artistului de popor, până la contopirea lui totală cu soarta acestuia”. „Contopirea totală” în realitate nu însemna, nimic altceva decât minciuna totală. Astfel, nu semnalăm în presa vremii nici un ecou al foametei organizate de autoritățile sovietice în iarna anului 1946 – 1947 când în R.S.S.M au murit circa 200 mii de oameni. Fenomenul are ecou doar în folclorul rezistenței din perioada respectivă: „Arde-ai, Doamne, arde-ai zău/ Pușcărie-n Chișinău./ Acolo-am stat sub zăbrele/ Și-am îndurat zile grele/ Făr' de pat, făr' de lumină/ Două

luni și-o săptămână,/ Flămând, bolnav am zăcut/ Și nici soare n-am văzut,/ Iar bucățica de pâine/
Mi-o zvârleau ca la un câine./ De trei ori era să mor/ Și doar n-am făcut omor,/ Și nici n-am făcut
păcat/ Doar postavcă nu le-am dat/ Că n-am pâine și nici carne/ Mor copiii mei de foame”.

Recrutările forțate la muncă iau o amploare și mai mare în timpul și după infernul foametei organizate, astfel că anul 1947 a fost unul dintre cei mai tragici. În toiu foametei, la 14 februarie 1947, guvernul URSS emite o hotărâre privind „recrutarea organizată a muncitorilor în RSS Moldovenească” și 51 000 de tineri din satele basarabene sunt trimiși la muncă forțată. La 21 mai 1947, când Basarabia abia ieșea din ghearele foametei, Moscova emite o altă hotărâre privind recrutarea de muncitori din Basarabia pentru industria carboniferă și de combustibil, iar r Biroul CC al PC(b) din RSSM le cerea ultimativ autorităților locale „îndeplinirea planului de angajare a muncitorilor până la 21 decembrie 1947”. Fiindcă satele din Basarabia erau practic lipsite de tineri, autoritățile comuniste încep recrutarea adolescenților, folosind o nouă metodă de recrutare forțată – mobilizarea premilitarilor (14 – 18 ani) prin comisariatele militare și trimiterea lor la școlile profesionale din fabrici și uzine (așa-numitele FZO). În septembrie - octombrie 1947 sunt astfel recrutați 8 536 premilitari pentru a fi duși în regiunea Donețk. Mulți adolescenți reușesc să fugă, astfel din cele 8 536 persoane înrolate forțat spre a fi duși la Donețk, doar 3 000 ajung la destinație. Autoritățile represive sovietice adoptă măsuri dure de pedepsire a gugarilor. În 1946 au fost condamnate 15 500 persoane, în 1947 – 21 707, iar în prima jumătate a anului 1948 - 6 903 persoane. În bazinul Donețk au fost retrimise 1 012 persoane, iar ca o măsură de pedeapsă suplimentară, în a doua jumătate a anului 1948 au fost mobilizați și trimiși în regiunile Stalingrad, Vorosilovgrad, Kirovograd și Rostov tinerii născuți în 1928.

În memoria colectivă a celor care au cunoscut infernul pușcăriilor comuniste și al deportărilor în Siberia s-au păstrat texte ce fixează momentele tragice ale istoriei Basarabiei din primul deceniu postbelic: „Pune-mă, Doamne, sub cruce/ Zori de zi să nu m-apuțe,/ Că-i mai bine în țărână/ Decât sub cizmă străină,/ Că mai bine sub pământ/ Decât aici suferind./ Trupul tot îmi sângerează/ Și sufletul lăcrămează.”, sau: „De-aș fi știut, mamă, eu/ Că oi duce atâta greu,/ Mi-aș fi făcut moarte bună,/ Moarte grea cu a mea mână./ Decât, mamă, să îndur/ Iadul greu jur-împrejur,/ Decât, mamă, în taiga / Să-mi înghețe inima.”

O nouă noapte a Sfântului Bartolomeu are loc la 5 - 6 iulie 1949, când autoritățile represive realizează hotărârea conducerii partidului comunist bolșevic din URSS privind deportarea „*chiaburilor*” din RSS Moldovenească. Era sinistra operațiune numită conspirativ de autoritățile sovietice *Sud* în cadrul căreia au fost deportate 11.342 familii de țărani basarabeni, 35 786 persoane (9 864 bărbați, 14 033 femei, 11 889 copii).

În 1949 – 1950 sunt recrutate forțat la muncă și duse în cuprinsul imperiului sovietic alte 96 000 de persoane din satele basarabene, urmată în aprilie 1951 de o altă operațiune a autorităților comuniste, numită conspirativ *Nord*, când au fost deportate în Siberia 723 familii, 2 617 persoane „martori ai lui Iehova”.

În aceste vremi cumplite, limba română îi ajută pe cei cu demnitatea neștirbită să-și exprime revolta și durerea . S-au păstrat texte, ce confirmă amploarea rezistenței țărănești la colectivizarea forțată: "Hai, măi frate, în pădure,/ Știu că nu-i timpu' de mure,/ Da e vremea de secure./ Că de când ne fac colhoz/ Îi plin tot satu' de boz,/ Și de foame, și de jăle./ De străini și de lichele...// Hai, măi frate, în pădure,/ Pune mâna pe secure,/ Să scăpăm de zile grele./ De străini și de lichele.”

Documentele din arhivele deschise recent atestă faptul că între 1945 și 1950 în Basarabia au acționat peste 250 de grupuri țărănești de rezistență, cele mai cunoscute fiind cele conduse de Vasile Verejan și Grigore Oprea (în raionul Edineț), Mihail Șestacovschi (raionul Baimaclia), Mihail Bordeianu (raionul Cimișlia), Alexandru Jalbă (în Drochia), Afanasie Magari (în Strășeni) ș.a., dar cea mai bine organizată a fost *gruparea antisovietică țărănească a lui Filimon Bodiu*, care a activat în raioanele centrale ale Basarabiei - Chișcăreni, Sângerei, Telenești, Călărași, organizație care-și propunea apărarea țăranilor contra acțiunilor sovietice de colectivizare, lipsire de proprietate și înfometare, organizație ce s-a bucurat de un larg sprijin în rândul populației.

Anton Romașcan, unul dintre liderii *Organizației Naționale din Basarabia "Arcașii lui Ștefan"*, e și autorul unui poem păstrat în dosarul de condamnare: *Zile rele, fără soare*, tânărul descriind astfel realitatea din satele Sorociei, de nerecunoscut ca urmare a terorii, jafurilor și foametei declanșate de sovietici: „Zile rele, fără soare,/ În Moldova azi trăim./ Viața noastră-i jale mare/ Și de ea cu toți murim...// Stalin ne-a-nsemnat o cale/ Să fugim prin bălării.../ / Numai cum răsare ziua/ Mii pornesc înspre tufiș./ Vine lumea ca în mare./ Toată fuge pe furii.” Scopul urmărit de sovietici în alegerile din 1946 e evident: ”Iată cum e scris în lege/ (Și vă rog să nu uitați):/ Cei mai răi noi să-i alegem/ Și să-i facem deputați.”; lăudata constituție sovietică nu e decât un paravan al fărdelegilor și a foametei organizate de autorități: ”Constituția nebună/ Multe drepturi ne-a mai dat,/ Căci acum privim la lună/ Și ne facem c-am mâncat...// La mormânt se duce fiica,/ O trimit la odihnit,/ Căci aceasta e hodina,/ Când muncești ca om cinstit”... Poezia se încheie cu un blestem în adresa „tătuului popoarelor”: „Să plesnești, tovarăș Stalin,/ Ce bun drum ne-ai arătat/ Și cu sfatul dumitale/ Viața noastră s-a scurtat”.

Mișcarea de rezistență nu încetează nici după dezavuarea cultului lui Stalin în iulie 1956. Ia, însă, alte forme, prioritare fiind apărarea lăcașelor de cult, a limbii române, restabilirea valorilor culturii și ale istoriei naționale.

Profitând de această aparentă liberalizare a vieții politice și culturale un grup de scriitori – critici și istorici literari Vasile Coroban, Ion Vasilenko, Gheorghe Bogaci, Nicolae Romanencu, Eugen Rusev, M.Ianover, sprijiniți, periodic, și de poeții și prozatorii George Meniuc, Petru Zadnipru, Andrei Lupan, dar mai ales de tinerii care debutau în literatură în acea vreme - încep o curajoasă acțiune de introducere în circuitul cultural și în programele de studiu din școli și universități a operelor clasicilor literaturii române, a marilor compozitori români, o campanie publicistică de revenire la principiile autonomiei esteticului. Ei reușesc să substituie aberantele teorii proletcultiste – transnistrene privind istoria literaturii naționale, revenind, timid și precaut, la principiile interbelice de studiere a literaturii române. română.» (M.Ianover. *Câteva probleme...*). Editarea, în anii 1954 – 1959, a operelor clasicilor literaturii române (chiar dacă unele opere erau trunchiate, epurate de tot ce putea deranja regimul sovietic din RSSM), a avut o importanță deosebită nu doar pentru inițiatorii acestui proces, cât, mai ales, pentru generația tânără, pentru debutanții ce vor constitui generația șaizecistă, care aveau la îndemână veritabile modele de limbă literară și de măiestrie artistică. În acea perioadă, pentru prima dată în Basarabia postbelică. apar volume din operele lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Spătarul Micolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Gheorghe Asachi, Constantin Stamati, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alexandru Donici, Ion Creangă, Mihai Eminescu, I.L.Caragiale, Constantin Stamati-Ciurea, George Coșbuc, Alexei Mateevici, Victor Crășescu, Mihail Sadoveanu ș.a., în sălile de spectacole se interpretează opere muzicale ale lui Ciprian Porumbescu și George Enescu, se pun în scenă la teatrele din Chișinău piese de I.L.Caragiale, V.Alecsandri, M.Sebastian ș.a., la Chișinău se deschide o librărie de literatură română în care sunt aduse ediții de peste Prut, se inaugurează în grădina publică din centrul Chișinăului Aleea Clasicilor (în capul aleii, însă, e adus din altă zonă a parcului și instalat bustul lui Pușkin), apar primele studii și monografiile despre literatura română veche și cea clasică, apar noi publicații literar-culturale (în 1954 revista *Cultura Moldovei*, în 1957 revista de satiră și umor *Chipăruș*), altele își schimbă numele și, parțial, orientarea și calitatea (de la 1 ianuarie 1957 revista *Octombrie* devine revista *Nistru*) și în paginile acestor reviste își fac debutul majoritatea scriitorilor care vor alcătui primul val al generației șaizeciste: Grigore Vieru, Emil Loteanu, Petru Cărare, Vasile Vasilache, Victor Teleucă, Vladimir Beșleagă, Mihai Cimpoi, Ion Vatamanu, Liviu Damian ș.a., dar și cei din al doilea val al aceleiași generații: Nicolae Esinencu, Mihail Ion Ciubotaru, Gheorghe Cutasevici ș.a. Pentru prima dată apar în Basarabia postbelică, în 1957 – 1959, articole semnate de scriitori din București, Iași sau Cluj (Mihail Sadoveanu, Mihai Beniuc, Aurel Baranga ș.a.) interviuri cu personalități ale vieții culturale și literare din România, studii despre literatura, pictura, teatrul și cinematografia românească, articole de omagiere a lui Nicolae Costin, Mihail Kogălniceanu, George Enescu, Nicolae Grigorescu, Mihail Andriescu, Ioan Slavici, Nicolae Gane, Alexandru Odobescu, Barbu

Delavrancea, Nicolae Zubcu-Codreanu, Jean Bart, Gala Galaction, Alexandru Vlahuță, Alexandru Sahia ș.a. Apar primele manuale de literatură română (numită atunci moldovenească) și primele schițe de istorie a literaturii.

Toate aceste «cuceriri» au fost obținute în urma unor bătălii date atât în interiorul breslei scriitoricești – Uniunea Scriitorilor Sovietici din RSSM – cât și în publicațiile literare și culturale și în cadrul diverselor întruniri, simpozioane, conferințe, cu forurile superioare de partid și cu instituțiile lor de supraveghere, intimidare și reprimare. Aceste instituții vegheau continuu și din chiar primul an al așa-zisului *dezgheț hrușciovist*, pregăteau acțiunile de contraatac.

Abordarea de către Vasile Coroban a problemei specificului național în literatură în articolul *Noțiuni despre specificul național în literatură și măiestria artistică* (revista *Nistrul*, 1959, nr.2) a trezit reacția violentă a autorităților comuniste care interveneau prompt prin portavocea fidelă a stalinistilor, poetul «ilegalist-comunist», Emilian Bucov, atacurile fiind apoi amplificate în oficiosul *Comunistul Moldovei* într-un amplu articol semnat de trei autori de încredere ai partidului, aceștia aruncând acuzații și sentințe și în adresa altor autori ai unor studii și articole despre literatura română veche: E.Russev, N.Romanenco ș.a. (A.Babii, D.Dragnev, P.Sovetov. *Cu privire la oglindirea justă...*, 3). Crezând că a sosit timpul unor polemici, în spiritul democrației, revista *Nistrul*, în nr. 6 din același an, răspunde acestor atacuri prin două articole semnate de Nicolae Romanenco și N. Munteanu (pseudonim). Această luare de atitudine a revistei i-a scos din minți pe oficialii de partid de la Chișinău, care se așteptau ca cel puțin articolul celor trei autori publicat de *Comunistul Moldovei* să fie luat drept călăuză de către «obștimea științifică din republică» care trebuia să organizeze, în colaborare cu «catedrele de filosofie de la școlile superioare și cu Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS», o «discuție creatoare asupra problemelor evocate». Sunt afirmații din articolul anonim apărut în nr.8 din 1959 al revistei CC al PCM *Comunistul Moldovei* în care erau supuși atacurilor nu doar autorii articolelor publicate în revista *Nistrul*, ci și unii clasici ai literaturii române.

După nici o lună de zile, la 22 septembrie 1959 a fost convocată o plenară specială a CC al PCM în cadrul căreia primul secretar al partidului de atunci Z.Serdiuc a atacat redacțiile revistelor *Nistrul* și *Chipăruș*, și o seamă de autori: prozatorul V.Beșleagă pentru un «pamflet naționalist» publicat în revista *Chipăruș*, criticul V.Coroban pentru păcate de tot felul față de partid și de ideologia comunistă, criticul R.Portnoi pentru că neagă «rolul revoluționarilor democrați ruși asupra dezvoltării literaturii moldovenești», poetul P.Cărare, versurile căruia conțin «atacuri asupra sistemului sovietic» ț.a.m.d.. Erau atacați scriitorii și pentru «discuțiile fără teme, inutile și periculoase privind trecerea la alfabetul latin», partidul considerând că «ideologia naționalismului burghez își face drum mai ales în sfera construcției culturale și în cea a politicii de cadre». Drept dovadă erau aduse afirmații naționaliste ale unor tineri absolvenți ai universității, ucenici ai lui V.Coroban, – Andronachi, Bătrănu, Badiu, Ababii, Tecuci ș.a.

Scriitorii Petru Zadnipru și George Meniuc au fost dați afară din funcțiile de redactori șefi ai revistelor *Chipăruș* și *Nistrul*. Partidul reinstituie vechea practică a convocării frecvente a unor plenary, conferințe de partid în problemele literaturii și artei, așa cum a fost în perioada proletcultismului, pentru a reacționa prompt și a «strânge șuruburile», cum spuneau scriitorii. De fapt, reacțiile agresive ale partidului și ale organelor sale represive au existat totdeauna.

A fost deajuns ca tânărul poet Petru Cărare, angajat de mai vârstnicul său coleg Petru Zadnipru la redacția revistei *Chipăruș*, să prezinte în 1956 revistelor și editurii câteva poeme ironice vizând realitățile din RSSM, care - după respingerea lor - s-au răspândit în rândurile tinerilor scriitori și a tineretului studentesc, ca cerberii regimului să intervină în forță. De o largă popularitate s-a bucurat mai ales poemul *Scrisoare mamei (Poem subiectiv)*, în care tânărul de 21 ani, într-un răvaș imaginar trimis mamei, făcea o veritabilă radiografie a societății totalitare din colonia sovietică. Iată care era starea presei ținută-n frâu de cenzura comunistă: «Mi-i sărac serviciu-n fapte, / Ce să-ți spun? Mă port modern:/ Vin la nouă, plec la șapte/ Și-s cu grad de subaltern.// N-am să caut pete-n soare,/ Dar spun drept – ca jurnalist, / Nu că n-am nici o valoare, / Pur și simplu nu exist.// Nu am drept să scocior tină/ Și să nasc idee nouă,/ Pot să critic o găină, / Când aceasta nu se ouă.»

Despre aberanta politică lingvistică, axată pe impunerea “cuvântelnicelor” transnistrene, promovată de autoritățile imperiale, tânărul poet relatează laconic: “Tipi destui în capitală / Ne tot strâmbă vechiul grai;/ De prin hăuri dau năvală/ Straturi verzi de mucegai.“.. Pentru aceste poeme tânărul Petru Cărare a fost blamat la fel de fel de întruniri, conferințe, congrese.

Tânărul Cărare era, în luna august a aceluiași an, printre inițiatorii sărbătoririi aniversării a 600 ani de la întemeierea Țării Moldovei și împreună cu alți colegi depun flori la monumentul lui Ștefan cel Mare. Această ultimă acțiune se soldează cu darea afară de la serviciu (era foiletonist la revista de satiră și umor *Chipăruș*) și silit să se stabilească cu traiul la Telenești.

Începutul anilor '60, timp în care majoritatea protagoniștilor primului val al șaizeciștilor debutaseră deja în volum, e marcată profund de aceste frecvente ședințe și întruniri de partid cu atacuri în adresa oricărei opinii ce nu cadra cu linia oficială trasată în frecventele discursuri ale lui Hrușciiov pe marginea literaturii și artei. Astfel, atunci când liderul comunist a atacat cartea lui I. Erenburg *Oameni, ani, viață*, tânărul poet și regizor de film Emil Loteanu, „la plenara Uniunii Scriitorilor din Moldova, în luna decembrie a anului trecut (1962 – n.n.), a numit noua creație a lui Erenburg a treia tinerețe a acestui scriitor și chiar tinerețea întregii literaturi sovietice”, fapt care l-a revoltat pe secretarul CC al PCM D.Cornovan, care a afirmat că „Loteanu a dat dovadă de miopie”. Nu putea să nu atragă asupra sa focul atacurilor de partid, curajosul lingvist și istoric literar Ion Vasilenko, unul din artizanii revenirii la clasicii literaturii române și la normele limbii literare. E singurul care a îndrăznit să pună, într-un articol publicat în ianuarie 1963 în revista *Cultura Moldovei*, problema reeditării operei lui Constantin Stere, fapt care a fost atacat în termeni duri de CC al PCM.

Se cuvine să menționez meritele generației literare a anilor 60, cea care într-o mare măsură restabilește legăturile cu tradițiile literaturii române interbelice, „repune limbajul în albia naturală a românescului, poeticul în cea a firescului, realul în tabloul obiectiv al diversității lui polimorfe, sensibilitatea în matricea dialecticului, a dramatismului..“ (M.Cimpoi). Deși restalinizarea de după 1964-1965 n-a mai avut efectul ideologizării din primul deceniu postbelic, literatura scrisă la comanda autorităților, însă cu mijloace mai diversificate și într-un limbaj mai elegant, continuă să se mențină și să fie promovată de propaganda oficială. Apar, însă, și cazuri sporadice de rezistență fățișă (Vasile Vasilache, Ion Druță, Petru Cărare), precum și primele cărți sau manuscrise interzise de cenzură. Lirica subversivă și cea evazionistă sunt tot mai frecvente, incifrea, parabola, alegoria sunt menite să camufleze gesturile de sfidare a preceptelor ideologiei comuniste (Grigore Vieru, Liviu Damian, Victor Teleucă, Mihail Ion Ciubotaru, Ion Vatamanu ș.a.).

În deceniul șase au loc acțiunile de protest ale tineretului împotriva înlăturării din centrul Chișinăului a statuii lui Ștefan cel Mare (1964), urmate de arestarea și condamnarea liderului acestei mișcări Mihai Moroșanu.

În cadrul congresului scriitorilor moldoveni din 1965 se pune problema revenirii la alfabetul latin, acțiune ce pune pe jar autoritățile comuniste.

În anul următor, 1966, în chiar ziua ocupării în 1940 a Basarabiei – 28 iunie, muncitorul Gheorghe Muruziuc înalță tricolorul românesc pe coșul înalt al fabricii de zahăr de la Cupcini și îl apără timp de două zile.

Sfârșitul deceniului e marcat de măsurile restrictive drastice și de intensificarea propagandei antiromânești după evenimentele din august 1968. E lichidată singura librărie unde se vindeau și cărți românești, sunt scoase din biblioteci toate cărțile și revistele editate în România socialistă.

În pofida acestei intensificări a propagandei antinaționale și a înăsprii persecuțiilor din motive politice, deceniul șapte al secolului trecut debuta în Basarabia cu manifestările curajoase, anticomuniste și antisovietice ale tineretului din iulie – august 1970 și cu două procese politice de răsunet, unul asupra Liliei Neagu și Asei Andruh, care la 1 octombrie 1970 au scris pe unele edificii centrale din Chișinău lozinci împotriva ocupației sovietice și, altul, asupra liderilor *Frontului Național-Patriotic* (Gheorghe Ghimpu, Alexandru Usatiuc, Valeriu Graur, Alexandru Șoltoianu), care-și propuneau consolidarea intelectualității în jurul ideii de eliberare a Basarabiei

de sub jugul sovietic. Un alt act de curaj are loc la 15 aprilie 1975, când studentul Alecu Reniță dă jos, în semn de protest, placa pe care autoritățile comuniste o instalaseră pe edificiul Academiei de Științe pentru a aniversa 35 de ani de la așa-zisa «eliberare» a Basarabiei, acțiune pentru care a fost condamnat la trei ani de detenție..

Deceniul șapte, al apariției unei noi promoții literare (L.Lari, N.Dabija, N.Vieru, V.Romanciuc, I.Filip, M.Benea, L.Tuchilatu, I.Hadârcă, S.Belicov, N.Josu, A.Suceveanu, V.Grosu ș.a) care va continua linia șaizeciștilor, se încheia în literatura română din Basarabia cu un eveniment ce a pus pe jar autoritățile sovietice, făcându-le să înăsprească, în anii '80, vigilența organelor represive și acribia cenzurii comuniste. În 1980 a fost nimicit întregul tiraj al cărții *Hora luminii*, al treilea volum al unui poet din cel de-al doilea val al generației șaizeciste, Gheorghe Cutasevici. Placheta, care urma să apară în 1978, a fost amânată din cauza absenței unor poeme patriotice, cerute insistent de redactorul cărții, criticul Ion Ciocanu. La cererea redactorului, autorul a inclus, conștient și subversiv, șapte poeme despre patrie cu titlul generic *Patria în freamăt verde*, cel de-al șaptelea fiind compus din primele rânduri ale poemelor precedente și din ultimul rând: *Asta-i Patria, etern cuvânt*, în acrostih se citea cuvântul *România*. «Diversiunea» descoperită de un «cititor vigilant», a bulversat autoritățile comuniste. Gheorghe Cutasevici, a fost eliberat din serviciu fără a mai fi angajat undeva, a fost exclus din partid și din Uniunea ziariștilor, i s-a interzis să mai publice și să editeze, iar redactorul cărții, care l-a obligat să scrie la temele «majore», a fost trecut la un alt serviciu mai prost plătit.

E indiscutabil faptul că rezistența prin cultură în perioada postbelică a contribuit la menținerea și perpetuarea conștiinței civice și naționale a românilor de la răsărit de Prut și la declanșarea resurecției naționale și artistice de la sfârșitul deceniului opt al secolului trecut.

Amploarea mișcării declanșate în primăvara anului 1987, dezideratele și revendicările formulate au fost ample, cu un ecou social și național larg. Această mișcare a fost, desigur, și o reacție la politica aberantă a autorităților comuniste de la Chișinău promovată după evenimentele din 1968-1970, politică ce nu admitea niciun fel de schimbări, chiar și după declanșarea de către Mihail Gorbaciov a «Perestroikăi». Nu în zadar, în anii 1985-1988 la Chișinău era populară expresia «Perestroika ajunge doar până la stația Razdelnaya». Conducerea comunistă locală, cu mentalitate vetustă, era evident, depășită de evenimente, presa era obedientă, menținându-se în limitele impuse de regim, ierarhiile valorice comuniste se credeau de neclintit. De la chiar declanșarea acestei mișcări, rolul scriitorilor și, în special, al poezilor a fost unul deosebit. Autoritățile comuniste reușiseră, prin amenințări și tertipuri, să mențină sub control breasla scriitoricească la Congresul din 1986, impunând alegerea unui consiliu de conducere docil, așa cum reușise și la întrunirile altor uniuni profesionale de creație. Dar în danemarca literaturii oficiale la finele anului 1986 aproape totul era putred. Se cuvine să amintesc aici actele de curaj ale celor care la finele anului 1986 – începutul anului '87 au publicat în *Literaturnaya gazeta* primele articole critice privind realitățile din fosta RSS Moldovenească: S. Saca, D. Matcovschi și Capitolina Kojevnikova (ziaristă care locuise anterior la Chișinău), articole ce au stârnit agresiunea autorităților comuniste dar și a conducerii Uniunii Scriitorilor aleasă la Congresul din 1986. Reacțiile inadecvate ale acestora, scrisorile de sorginte stalinistă trimise la Moscova de secretarii Uniunii Scriitorilor din RSSM au declanșat revolta unui grup de scriitori, care în februarie 1987 au început acțiunile în vederea schimbării conducerii breslei scriitoricești, formulând și primele revendicări ale mișcării de eliberare națională – statutul limbii române, revenirea la alfabetul latin, repunerea în drepturi a istoriei noastre naționale, protejarea mediului ambiant.

La aceștia au aderat, treptat, alți peste o sută de scriitori, semnând petiția celor 108, care a și stat la temelia convocării Adunării Generale a Scriitorilor din noaptea de 19 spre 20 mai 1987, în cadrul căreia a fost schimbată conducerea Uniunii Scriitorilor și au fost formulate primele revendicări democratice – trecerea la alfabetul latin, oficializarea limbii române, revenirea la istoria națională în procesul educațional, restaurarea și redeschiderea bisericilor și mănăstirilor, încetarea nesăbuitelor procese de chimizare a agriculturii și protecția mediului ambiant în Basarabia, revelarea adevărului despre represaliile staliniste și comuniste, abolirea dictaturii

nomenclaturii comuniste. Era începutul confruntării fățișe între Uniunea Scriitorilor din Moldova și Comitetul Central al PCM care va dura până în aprilie 1990, când din Constituția RSSM vor fi eliminate articolele despre rolul conducător și diriguitor al partidului comunist.

La o săptămână de la eveniment, 27 mai 1987, în articolul de fond al oficiosul CC al PCM *Sovietskaia Moldavia* scriitorii sunt etichetați ca „reziduuri nestrivite până la capăt ale țărăniștilor și liberalilor burghezi”, „legionari și cuziști”, „cămile care se uită peste Prut”. Scriitorii îi dau vot de blam Comitetului Central al PCM și se adresează lui Gorbaciov să schimbe nomenclatura stalinistă de la Chișinău. Se declanșează manifestările stradale, se organizează cenaclul *Alexie Mateevici*, iar CC al PCM dă cu regularitate indicații Procurorului general să-i pedepsească pe liderii Mișcării. Cei mai importanți scriitori ai momentului se implică plenar în această mișcare, plasându-se în fruntea mulțimilor pe care le organizează întru obținerea revendicărilor formulate la adunările scriitoricești din primăvara anului 1987.

Confruntările iau amploare, la mișcare aderă tineretul studentesc, unii savanți lingviști și istorici, cercuri tot mai largi ale intelectualității tehnice și de creație, învățătorii, profesorii și medicii de la țară, și în fine, țărani noștri care în condițiile cele mai grele și-au păstrat atașamentul la tradiție și obiceiuri, la valorile creștine și la cele ale limbii române.

Recuperarea trecutului se face rapid, cu setea celui exilat timp îndelungat în deșert de unde nu se întrevedea nici o speranță. Presa literară și unele publicații nou apărute (revistele *Literatura și arta*, *Nistru*, *Glasul*, *Deșteptarea*) inserează masiv opere literare, în special poeme, interzise de regim: *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* și *Doina* lui M. Eminescu (în nr. 1 din 1988 revista *Nistru* inserează toate versiunile *Doinei* eminesciene), poeziile lui Octavian Goga, George Coșbuc, Aron Cotruș, poeziile din închisori ale lui Nichifor Crainic, Radu Gir, Andrei Ciurunga ș.a..

CC al PCM procedează la crearea de comitete muncitorești de grevă în Transnistria, punând bazele mișcării separatiste.

În cadrul acestor manifestări de protest împotriva nomenclaturii comuniste Grigore Vieru lansează poemul *Treisprezece strofe despre mancurți*: «Ei ne hăcuiră graiul/ și doina, și harta!/ Ei care astăzi vânează/ *Literatura și arta!*/ Ei datina o spurcară/ Barbar și sinistru!/ Ei care astăzi adulmecă/ Revista *Nistru!*/ Ei gâtuiră prădalnici/ Biserici frumoase!/ Ei ne răstigniră pe cruce/ În 46.../ Ei lingușesc străinul/ Cu struguri și glume!/ Ei spun *zdrasti!*/ Propriei mume!//...Ei și prin lacrimă graniță/ trag și-n două o taie!/ Ei, înnođații nerușinării!/ Huideo, potaie!».

Pentru a-i convinge pe semeni să sprijine revendicările scriitorilor privind revenirea la alfabetul latin, la istoria autentică a neamului, Ion Vatamanu lansează poezia *Ce vor scriitorii*: «Pe-aceste câmpii ale noastre, latine,/ Arde veșmântul rupt al istoriei,/ Fratele meu, ne cheamă părinții -/ Iată ce vor scriitorii...// Ne-am săturat de momeli și minciuni,/ Astăzi țara își spulberă norii,/ Fratele meu, adevărul nu iartă -/ Iată ce vor scriitorii...».

E o perioadă a efervescentei creatoare, dezideratele mișcării sunt sprijinite de compozitori, pictori, actori și regizori, corpul profesoral. Apar cenacluri literar-artistice în majoritatea localităților Basarabiei, care adună la întrunirile lor zeci de mii de oameni. Fără să mai aștepte acordul autorităților comuniste oamenii încep restabilirea lăcașelor de cult. Scriitorii sunt oaspeți așteptați la întrunirile în care oamenii discută dezideratele mișcării, poezia și cântecul, imaginile lui Eminescu și Ștefan cel Mare, alături de icoane, însoțesc toate aceste manifestări.

Confruntările cu autoritățile au continuat pe tot parcursul anului 1988. În iunie 1988 se constituie Mișcarea Democratică, sub egida căreia se organizează, la 28 iunie, prima acțiune de protest de amploare legată de actul de ocupație al Basarabiei de la 28 iunie 1940. La mitingul de doliu din piața centrală a Chișinăului, la care au participat câteva zeci de mii de oameni din toate colțurile Basarabiei și din nordul Bucovinei, se pun problemele reflectării veridice a represaliilor comuniste, a ocupației sovietice, se cere lichidarea consecințelor pactului Ribbentrop-Molotov. La indicația CC-ului presa comunistă declanșează o campanie dură de falsificare a istoriei și de denigrare a liderilor mișcării, de organizare a unor contramanifestări la Tiraspol, Bălți și în alte orașe.

Manifestările stradale de protest vor spori la finele anului 1988, mai ales după publicarea așa-ziselor *teze* ale CC al PCM în problema limbii și a alfabetului, semnificativă fiind blocarea sediului CC al PCM la 12 martie 1989, ampla manifestare de la 28 iunie 1989, acțiuni ce au pregătit terenul pentru convocarea primei Mari Adunari Naționale la 27 August 1989, la care au participat reprezentanți ai majorității localităților românești de la răsărit de Prut. Voința sutelor de mii de oameni concretizată în Documentul final *Despre suveranitate și despre dreptul nostru la viitor* au stat la temelia acțiunilor celor care la 31 August 1989 au legiferat oficializarea limbii române și revenirea la alfabetul latin.

***

A trecut de atunci un sfert de veac – o perioadă s-ar părea scurtă, dar plină de evenimente și provocări ale istoriei: probleme de ordin economic, politic și geopolitic, social și spiritual, cărora nu totdeauna am știut, din păcate, să le facem față. Dacă ar fi fost altfel, destinul nostru era demult înscris pe coordonate europene și euroatlantice.

Pe de o parte, e evidentă relativa revenire la normalitate în sfera spirituală; am recuperat multe valori ale culturii și istoriei noastre, a crescut nivelul de cunoaștere a limbii române, s-au implementat treptat unele norme democratice de drept. Pe de altă parte, degringolada economică provocată de dezmembrarea celui mai mare imperiu din istorie, ezitarea și întârzierea în realizarea unor reforme de structură în economie și în sfera socială, ambiguitatea în politica internă și în cea externă, au dus la aprofundarea sărăciei și la dezorientarea unei bune părți a societății. Ca rezultat, nivelul scăzut de trai, emigrarea masivă a cetățenilor, mai ales a intelectualității - garantul conștiinței civice și naționale.

Acest sfert de veac a cunoscut perioade flux și reflux democratic, o aberantă alternare a unor perioade de promovare a valorilor naționale și europene (1990-1993), (1998-2001), (2010-2014), cu altele de revanșă a forțelor vechiului regim totalitar puse pe revizuirea și anihilarea cuceririlor democratice, incluzându-le și pe cele privind statutul limbii române (1994-1997), (2001 – 2004).

Ca o comparație: în perioada interbelică, de doar 22 de ani, reușisem o deplină revenire la normalitatea unei vieți economice, culturale și naționale, grație stabilității interne, menținerii unui regim democratic, cu toate fluctuațiile cunoscute ale vremii.

Cauzele instabilității și nesiguranței care mai stăruie încă în societatea noastră rezidă în absența, pe parcursul acestui sfert de veac, a unui atașament sigur al majorității populației la o orientare strategică de durată, oscilațiile clasei politice între poli diametral opuși.

Sunt convins, însă, că semnarea la 27 iunie a.c. a Acordului de Asociere cu UE poate fi acel punct de sprijin pentru consolidarea orientării strategice de bază a societății din Republica Moldova, vectorul coagulant și numitorul comun al acțiunilor majorității cetățenilor acestui stat și al forțelor politice democratice. Cu atât mai mult că implementarea *Aquis*-ul comunitar, racordarea la sistemul de reglementări ale UE poate demara mult mai rapid, acestea fiindu-ne puse la dispoziție gata traduse în limba română. La acestea mai adăugăm și faptul că România e în mod firesc avocatul de încredere al Republicii Moldova la UE, iar țările membre ale UE ne tratează cu simpatie și respect.

Integrarea pe multiple planuri a Republicii Moldova în UE, e o necesitate vitală pentru societatea moldovenească. În domeniul cultural și spiritual efectele nu pot fi decât benefice, normele UE de protejare a patrimoniului material și imaterial fiind exacte și stricte. Dar mai întâi e necesar să reevaluăm și să refacem noi înșine întregul nostru spectru de valori (repunerea în circulație a operelor scriitorilor români din Basarabia interbelică poate fi un exemplu), să ne cunoaștem în mod adecvat trecutul, să trecem la un climat de stabilitate în sfera identității noastre naționale. Poate că e timpul, după un sfert de veac de discuții inutile, să convingem clasa politică să lase în pace electorală problemele limbii materne, ale lingvisticii, literaturii și istoriei, să le lase cu încredere în seama savanților lingviști, a istoricilor, a forurilor științifice și culturale (Academia de Științe, universitățile, uniunile profesionale de creație).

Ceea ce trebuie reglementat, prin voință politică și act legislativ, sunt măsurile de protecție a limbii oficiale a statului, protecție de poluare și denaturare (de când a dispărut din

cadrul Guvernului Departamentul respectiv, străzile Chișinăului și ale altor orașe, spațiul public e invadat de texte agramate, astfel că doar aici autoturismele nu sunt „de vânzare” ci *se vând* pe ele însele, magazinele poartă pe frontispiciu anunțuri de felul „*Ne-am deschis*”, iar băncile comerciale vociferează cu glasul unor actori ambulanti: „*Puterea stă în noi!*”). Se impun, totodată și reglementări privind utilizarea limbii oficiale în toate sferele vieții publice. Republica Moldova e singura țară din spațiul ex-sovietic unde reprezentanții aleși în organul reprezentativ suprem – Parlamentul - nu cunosc limba oficială a statului și, chiar și după un sfert de veac de la stabilirea prin lege a limbii oficiale, au nevoie de traducere simultană.

Limba maternă e caracteristica fundamentală a ființei, a fiecăruia în parte dar și a colectivității, a entității, ea e chiar o entitate de putere făcătoare de ființă. Pierderea ei echivalează cu pierderea sinelui, cu neantizarea propriului eu și a entității, etnosului, națiunii din care facem parte. Să avem grijă de limba română și să o protejăm. De azi înainte și totdeauna!. Așa să ne ajute Dumnezeu!